

3 בנובמבר 2011

לכבוד
ח"כ דוד רותם
יו"ר ועדת חוקה, חוק ומשפט
הכנסת
ירושלים

שלום רב,

הנדון: הצעת חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה-מעצרים) (תיקון מס' 7) (חזקת הימלטות מן הדין וחזקת מסוכנות), התשס"ח-2008

הנני פונה אליך לקראת הדיון ביום שני הקרוב בעניין הצעת החוק שבנדון, בבקשה כי תפעל לסיכול ההצעה, המאיימת לפגוע באופן קשה בעקרון חזקת החפות בישראל, ולהביא למעצרים של אנשים, שטרם הורשעו בדינם, מבלי שיוכח הצורך בכך.

מדובר בהצעה המבקשת לקבוע חזקה, לפיה אנשים המואשמים בעבירות של התפרצות למקום מגורים או גניבת רכב מסכנים את ביטחון הציבור ועל כן צריכים, ככלל, להיעצר עד לתום משפטם. כן מבקשת ההצעה לקבוע "חזקת הימלטות מן הדין" ביחס לנאשמים זרים, המצויים בישראל שלא כחוק והמואשמים בעבירה מסוג פשע.¹

להלן פירוט טענותינו ביחס להצעה:

הצעת החוק פוגעת בעקרון חזקת החפות ובעקרון, כי אין מענישים אדם אלא לאחר שאשמתו הוכחה מעל לכל ספק סביר, בהליך משפטי הוגן. אכן, בנסיבות מסויימות אין מנוס משלילת חירותו של אדם במהלך משפטו, על אף המחיר הכבד הכרוך בכך; אולם יש להבטיח, כי הדבר ייעשה רק כאשר הוא אכן נדרש באופן הכרחי כדי לאפשר קיום ההליך המשפטי או למנוע סכנה קשה לביטחון הציבור:

¹ למאמר מקיף, הבוחן את חוקתיות חזקות המסוכנות, המעבירות לכתפי הנאשם את הנטל להוכיח, כי אינו מהווה סכנה לציבור, ראה: ר' קיטאי, "הניגוד בין חזקת המסוכנות שבחוק המעצרים לבין חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו", הפקליט מו (חוברת ב'), 282.

"במדינה דמוקרטית... מעצר ללא משפט צריך להתקיים רק במקרים חריגים ומיוחדים. הכלל הוא החירות. המעצר הוא החריג. הכלל הוא החופש. המעצר הוא החריג. כך לגבי כל מקרה של שלילת חירות וחופש ללא משפט והרשעה... מעצר אינו תחליף לעונש ואינו מקדמה על חשבון עונש. הנאשם הוא בחזקת זכאי, וזכותו להלך חופשי. רק במקרים מיוחדים ניתן במדינה דמוקרטית שוחרת חופש להצדיק מעצר עד תום ההליכים" (דני"פ 2316/95 גנימאת נ' מדינת ישראל, פ"ד מט(4) 589 (1995), עמ' 644 לחוות דעתו של הנשיא דאז ברק).

מעצר עד תום ההליכים – אשר יכול להימשך חודשים רבים ואף מעבר לכך – כרוך בנטילת "סיכון מחושב" לפגיעה חמורה ובלתי מוצדקת באדם, שעשוי לצאת זכאי בדינו. מלבד הפגיעה בחירות הפיזית, מביא המעצר מיניה וביה גם לשלילת זכויות יסוד רבות אחרות, כגון הזכות לפרטיות, הזכות לשם טוב, חופש העיסוק, הזכות לחיי משפחה, חופש הביטוי ועוד. **במלים פשוטות, יכול המעצר להרוס חייו של אדם: לגרום לפיטוריו ממקום עבודתו, להביא אותו ואת ביתו לפת לחם, לקלקל את התקדמותו המקצועית, לכפות עליו פירוד ממושך ממשפחתו ומילדיו, ועוד ועוד. כל זאת, עוד טרם ניתן לו יומו בבית המשפט, ועוד טרם נקבע, כי הוא אכן ביצע את העבירות, המיוחסות לו בכתב האישום.**² בנוסף על כל אלה עלול המעצר לפגוע ביכולת הנאשם לנהל את הגנתו ואף ליצור "אפשרות של הטיה בלתי-מודעת לרעה" כלפיו בבית המשפט, העלולה להשפיע הן על הכרעת הדין והן על גזר הדין.³

מסוכנות ועבירות רכוש

חזקות המסוכנות, הקבועות בחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה-מעצרים), התשנ"ו-1996 מעלות כבר היום שאלות חוקתיות כבדות. הסקת מסוכנותו האישית של אדם מסעיף העבירה בו הוא מואשם, תוך העברת הנטל אליו להראות שהוא אינו מסוכן לציבור, עלולה להביא לפגיעה בזכויותיו החוקתיות, בניגוד לפיסקת ההגבלה שבחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו; שכן הנאשם עלול להישלח למעצר, מבלי שהוכח לגביו, על סמך תשתית עובדתית אינדיווידואלית, כי קיימת הצדקה עניינית לכך. לאור בעייתיות זו, אין מקום להרחבת הסדר זה ולהחלתה גם על עבירות רכוש:

"הנמכה יתירה של נטל ההוכחה של מסוכנות עתידית ומעצר נאשמים, שלא נשקפת מהם סכנה לציבור, פוגעים בעקרון המידתיות. חזקת החפות נפגעת אף היא, כאשר לא מוכחת כדבעי נסיבות של מסוכנות, היכולות להצדיק את איזונה של חזקת החפות למול אינטרס הציבור למנוע ביצוען של עבירות מסוכנות אחרות."⁴

בדברי ההסבר להצעת החוק נאמר בין השאר, כי "על פי המידע שבידי משטרת ישראל, ביצוע העבירות האמורות שכיה מאוד ומתבטא בעשרות אלפי תלונות בשנה. למרות היקפן העצום של עבירות אלה, מספר העבריינים הנתפסים על ידי המשטרה ומועמדים לדין נמוכה ביותר, בין השאר בשל הקושי בלכידתם..." אלא שאין כל קשר רציונאלי בין נימוקים אלה ובין חזקת המסוכנות המוצעת. הדיון בשאלת מעצרו של נאשמים בעבירות אלה, מתקיים בהכרח לאחר תפיסתם, וברי שאין בכוחה של קביעת חזקה כדי לתרום לשיפור שיעורי הלכידה.

² לעניין הנזקים הפיזיים והנפשיים, העלולים להיגרם לנאשם כתוצאה ממעצר עד תום ההליכים ראו קיטאי, 304-306.

³ שם, עמ' 306.

⁴ שם, עמ' 297.

לעניין הטענות הנוספות המובאות בדברי ההסבר, המתייחסות לחשש שעבירות אלה עלולות להסתיים, במקרים מסויימים, במפגש אלים בין העבריין וקורבן העבירה – שוב, אין בכך כדי להצדיק קביעתה של חזקה, הפוטרת את בית המשפט מהחובה להשתכנע לגבי קיומה של סכנה מסוג זה במקרה הקונקרטי.

עוד נאמר בדבר ההסבר, כי "גם העבירות של גניבת רכב מתאפיינות בתכנון מוקדם והן מבוצעות כחלק מ"תעשייה" שלמה של סחר במכוניות גנובות, חלקי רכב גנובים וזיוף של כלי רכב. גם כאן במרבית המקרים אין מדובר בעבריינות מזדמנת אלא בעבירות שתוכננו מראש ושביצוען כרוך בשיתוף פעולה בין קבוצות עבריינים באורח שיטתי ובהיקף רחב". **אולם גם על פי ההלכה הפסוקה היום, באותם מקרים שבהם התשתית העובדתית הספציפית, הנוגעת לנאשם שעניינו נדון, מצביעה לכאורה על ביצוע עבירות "באורח שיטתי, או בהיקף ניכר, או תוך התארגנות של עבריינים מספר או תוך שימוש באמצעים מיוחדים או מתוחכמים", עשויה להתקיים עילת מסוכנות לביטחון הציבור.** כדברי הנשיאה ביניש (השופטת דאז) בבש"פ 5431/98 פרנקל נ' מדינת ישראל (1998):

"מעשים שנועדו לפגוע ברכוש ולשלול רכוש פוגעים בסדרי החברה, פוגעים גם בזכויותיהם היסודיות של יחידה, ובנסיבות מסוימות יש בהם כדי לסכן את ביטחונה של החברה ואת ביטחונה של כל אדם בה. בנוסף על כך, עבירות רכוש טומנות בחובן סיכון טבוע כי בתנאים מסוימים הן יבוצעו באלימות ותוך סיכון חיי אדם, או שלמות גופו; אם לצורך השגת הרכוש, אם לשם שמירה עליו, ואם לצורך הימלטות המבצעים מעונש.

מטעמים אלה ניתן לקבוע כי עבירות רכוש המבוצעות באורח שיטתי, או בהיקף ניכר, או תוך התארגנות של עבריינים מספר, או תוך שימוש באמצעים מיוחדים ומתוחכמים, עלולות לפי מהותן ונסיבות ביצוען לסכן את ביטחון האדם ואת ביטחון הציבור. לפיכך, אין לשלול קיומה של עילת מעצר בכל מקרה של עבירות המבוצעות נגד הרכוש, ויש לבחון את מכלול הנסיבות כדי לקבוע אם נתקיימה עילת מעצר, היינו – לבחון אם נשקף מן העבריין אשר לו מיוחסת העבירה סיכון לביטחון במשמעותו האמורה."

אין כל מקום לחזקה, אשר תחיל הלכה זו גם על אותם מקרים, בהם התשתית העובדתית אינה מצביעה לכאורה על ביצוע עבירות בתשתית מאורגנת או רחבה. במקרים אלה – וכאשר אין נסיבות נוספות העשויות להצדיק הטלת מעצר עד תום ההליכים – יש להמתין להוכחת אשמתו של אדם, לפני השלכתו לכלא. יודגש בהקשר זה, כי המשטרה אף לא הביאה נתונים כלשהם, המצביעים על קיומה של תופעה של שחרור נאשמים בעבירות אלה בנסיבות, המצביעות על מסוכנות עתידית, או של ביצוע חוזר של עבירות מסוג זה בידי נאשמים משוחררים, הממתיינים למשפטם. בוודאי שאין לנקוט בצעד הקיצוני של קביעת חזקה מסוג זה ללא בסיס עובדתי מוצק, המעיד על צורך מובהק בכך.

בדברי ההסבר צויין, כי הצעה זו נוגדת את פסיקת בית המשפט העליון בעניין גנימאת הנ"ל – פסיקה על פיה, אין בהיותה של עבירה "מכת מדינה" כדי להצדיק מעצר, וזאת להבדיל מענישה הולמת: "לעניין זה יצוין כי קביעת החזקה לעניין עבירת גניבת הרכב, כמוצע בהצעת החוק, שונה מפסיקת בית המשפט... (בעניין גנימאת) שלפיה מהותה של עבירה זו כמכת מדינה ודרגת חומרתה, אין בהן, כשלעצמן, כדי ליצור חזקת מסוכנות." נראה, כי אף מנסחי ההצעה מודעים לכך, שתכליתה המרכזית להביא להחמרה בטיפול בעבירות אלה באמצעות שימוש עונשי באמצעי המעצר – שימוש הנוגד כאמור עקרונות חוקתיים והעלול להביא להענשת אנשים חפים מפשע.

חזקת הימלטות מן הדין לשוהים בלתי חוקיים המואשמים בעבירות פשע

גם חזקת ההימלטות מן הדין, המוצעת ביחס לנאשמים, השוהים בישראל שלא כחוק והמואשמים בעבירות מסוג פשע, איננה סבירה. אכן, במקרים רבים עלולה העבודה, כי אדם שוהה בישראל שלא כחוק, להגביר את החשש שהוא לא יתייצב להמשך משפטו. אולם שוב, יש לבחון כל מקרה לגופו, על פי התשתית העובדתית המונחת בפני בית המשפט.

בהקשר זה יוער, כי בדברי ההסבר להצעה נאמר באופן כללי, כי "על פי המידע שבידי משטרת ישראל נמחקים או מותלים, מדי שנה, כתבי אישום רבים המוגשים בשל ביצוע עבירות כנגד חשודים שאינם תושבי המדינה או אזרחיה ושוהים בה שהייה בלתי חוקית, שכן לאחר שנאשמים אלה משוחררים ממעצר, בתנאים, הם מתחמקים מהדין לאחת המדינות הגובלות בישראל או לתחומי הרשות הפלסטינית, ואינם מתייצבים למשפטם... במקרים רבים גובה הערבויות המוטלות על נאשמים כאמור במסגרת תנאי השחרור ממעצר הוא נמוך ואין בו כדי ליצור תמריץ של ממש להתייצב למשפט, ודאי כאשר מדובר בעבירה שהעונש הצפוי בשלה הוא חמור." אלא שמדברים אלה לא עולה על כמה כתבי אישום מדובר, ובאיזה עבירות – כך שלא הונחה תשתית עובדתית מספקת לטענה, כי קיימת תופעה משמעותית של שוהים בלתי חוקיים, המואשמים בעבירות חמורות – עבירות לגביהן יש למדינה עניין של ממש במיצוי הדין עמם ובמניעת עזיבתם את הארץ – אשר משוחררים בתנאים המאפשרים את הימלטותם.

לאור כל האמור לעיל אנו קוראים לך להתנגד להצעת חוק זו ולפעול לסיכולה.

בכבוד רב,

לילה מרגלית, עו"ד

העתקים :

חברי ועדת חוקה, חוק ומשפט